

A CSEHSZLOVÁKIÁBAN ZAJLÓ NEMZETISÉGI
KONFLIKTUSOK HATÁSA A POZSONYI,
ILLETVE A LIPTÓSZENTMIKLÓSI
SZLOVÁK EVANGÉLIKUS DIAKONISSZA
ANYAHÁZAK ALAPÍTÁSÁRA, MŰKÖDÉSÉRE,
PARTNERSÉGÉRE ÉS NEMZETKÖZI
KAPCSOLATAIRA A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

THE IMPACT OF THE ETHNIC CONFLICTS IN
CZECHOSLOVAKIA ON THE FOUNDATION,
OPERATION, PARTNERSHIP AND
INTERNATIONAL RELATIONS OF THE
SLOVAKIAN LUTHERAN DEACONESS
MOTHERHOUSES IN BRATISLAVA AND
LIPTÓSZENTMIKLÓS IN THE FIRST HALF OF
THE 20TH CENTURY

Kondor Boglárka

PhD hallgató

ÖSSZEFOGLALÓ

A liptószentmiklósi első szlovák nyelvű evangélikus diakonissza anyaház 1935-ben kezdte el szeretetszolgálatát Csehszlovákia, majd az 1939 és 1945 között önállóan működő Szlovákia területén. A liptószentmiklósi intézmény pozsonyi diakonissza intézettől történő függetlenedéséhez jelentősen hozzájárultak a korban kibontakozó szlovák nemzetiségi törekvések. A tanulmány röviden elemzi az autonómiatörekvések hatását, feltárja a liptószentmiklósi diakonissza anyaház működését egészen az alapítástól kezdődően az ötvenes években bekövetkező államosításig, valamint kitér az intézet belföldi és nemzetközi szeretetintézményekkel és anyaházakkal fenntartott kapcsolataira.

Abstract

The first Slovak-speaking Lutheran deaconess motherhouse in Liptószentmiklós began its charitable service in 1935 in Czechoslovakia, and later in Slovakia, which was independent from 1939 to 1945. The independence of the institution in Liptószentmiklós from the deaconess institute in Bratislava was strongly influenced by the Slovak nationalist aspirations that were evolving at the time. The study briefly analyses the impact of the autonomy movement, examines the operation of the deaconess motherhouse in Liptószentmiklós from its foundation until its nationalisation in the 1950s, and describes the institution's relations with domestic and international charities and motherhouses.

Kulcsszavak: diakonissza, evangélikus, szlovák, Csehszlovákia, szeretetszolgálat

Keywords: deaconess, Lutheran, Slovak, Czechoslovakia, charity

Bevezetés

A magyarországi evangélikus egyház 19–20. századi történetének egyik fontos periódusa a missziós törekvések kibontakoztatása, melynek egyik ágát a diakónia képezte. A magyarországi evangélikusság esetében – mely háromnyelvű felekezetként volt jelen hazánkban – a diakonissza szolgálat intézményesítése a magyar mellett a német- és szlovákajkú gyülekezetekhez kapcsolódóan is megjelent.

Jelen tanulmányban a német, magyar és szlovák nemzetiségű nővéreknek egyaránt otthont és munkát adó, pozsonyi német gyülekezet által alapított evangélikus diakonissza anyaház és az abból kiváló és önállósuló szintén evangélikus, de szlovákajkú liptószentmiklósi diakonissza anyaház történetét tárom fel. Korábban kevesen foglalkoztak az említett intézmények működését befolyásoló nemzetiségi törekvések hatásaival, ezért munkámban egyfelől arra is töreksem, hogy rávilágítsak az egyes etnikumok (szlovákok, németek, magyarok) autonómiatörekvéseinek következményeire. Tanulmányom egyik központi kérdése ezért az, hogy miként járultak hozzá a szlovákok függetlenségért folytatott harcai a szlovák evangélikus diakónia kiépüléséhez a 20. század első felében.

A tanulmányomban érintem a trianoni egyezmény hatásait, valamint a korábban Magyar Királysághoz tartozó pozsonyi anyaház és a liptószentmiklósi intézet közötti együttműködés alakulását. Említést teszek továbbá a Csonka-Magyarország bizonyos evangélikus anyaházai (Győr és Békéscsaba) és a pozsonyi, illetve liptószentmiklósi

intézetek között fennmaradt és létesült összeköttetésekről és azok eredményeiről, de feltárom a két szlovákiai anyaház nemzetközi kapcsolatait is.

A tanulmányban a diplomáciatörténeti előzmények bemutatása során főként a szlovák-magyar, valamint a szlovák-német kapcsolatokkal foglalkozó történészek munkáira hivatkozom, mint Szarka László, Polányi Imre, Ormos Mária, Gulyás László, Simon Attila vagy Janek István. A pozsonyi és a liptószentmiklósi diakonissza anyaházak működésének feltárásához főként a pozsonyi evangélikus gyülekezet levéltárában (Evanjelickéj Cirkvi Augsburgského Vyznania – Ústredný Archív) őrzött forrásanyag állt rendelkezésemre. A győri és békéscsabai kapcsolatok elemzéséhez a Ráth Mátyás Evangélikus Gyűjtemény Levéltárának dokumentumait, illetve a Magyar Evangélikus Digitális Tár, az Evangélikus Országos Levéltár és a Békéscsabai Evangélikus Gyülekezeti Levéltár anyagának kapcsolódó forrásait használtam.

A liptószentmiklósi evangélikusok vallásgyakorlási lehetőségei a 17-18. században

Főként szlovák kutatók korábbi munkái részletezik a 17-18. században jelentős evangélikus központként működő Liptószentmiklós (ma Liptovský Mikuláš) történetét. Ezen a vidéken a 16. században Németországból érkező teológushallgatók terjesztették a lutheri tanokat. A kor egyik kiemelkedő alakja, Juraj Tranovsky, evangélikus lelkész, író és költő, a Transcius-féle szlovák nyelvű énekeskönyv megalkotója, aki szellemi örökségével jelentősen hozzájárult a felvidéki, szlovák evangélikus egyház felvirágzásához.¹

Az ellenreformáció alatt zajló protestáns üldözések után az 1781-es türelmi rendeletet követően a liptószentmiklósi evangélikus gyülekezet virágzásnak indulhatott.² A településen igen erős evangélikus identitással rendelkező közösség élt, melyre a későbbi korokban nagy hatást gyakoroltak Miloslav Hodža és Jozef Miloslav Hurban, lelkészek kezdeményezései és törekvései is, akik a szlovák nemzeti ébredési mozgalomban is részt vettek.

¹ Krivošová, Janka: *Evanjelické kostoly na Slovensku*. Transcius. 2001. 157.; Kamasová, 2015. 12-13.; Kovačevićová, Soňa: *Liptovský Svätý Mikuláš Mesto spolkov a kultúry v rokoch 1830 – 1945*. 1992. 33-35.; Kamasová, Monika: *Evanjelická diakonia v Liptovskom Mikuláši do roku 1948*. Bakalárska práca, Univerzita Komenského v Bratislave, Evanjelická Bohoslovecká Fakulta, 2015. 12.

² Krivošová, 2001. 142.

Szlovák jótékonyági egyesületek alapítása a Felvidéken a 19. század második felében

1867-ben a szlovák nemzeti mozgalom hatására létrejött Liptószentmiklóson a Dobrodej nőegylet, mely a nők oktatását és a leányok szlovák nyelvtanulását szorgalmazta, hogy azok elsősorban egyházi és szociális szolgálatuk révén tevékenyen részt vegyenek a gyülekezetek életében.³ Ezt követte 1869-ben a Živena⁴ nőegylet, mely anyagiilag jelentősen segítette a Dobrodejt. Részben ennek is köszönhető, hogy a Dobrodej nőegylet képes volt az egyes munkaterületek gyors kiterjesztésére. Az általuk működtetett árvaház és idősek otthona mellett számos jótékonyági akciót szerveztek, főként a második világháború idején, melyek alkalmával ruhákat, cipőket és élelmiszereket adományoztak a rászoruló családoknak.⁵

A Živena és a Dobrodej nőegyletek mellett fontos még szót ejteni a Modrý kríž, azaz a Kékkereszt mozgalomról.⁶ A mozgalom szellemisége a szlovákok lakta területekre Horváth János közvetítésével jutott el, aki a budapesti Kékkereszt magyar titkára volt. 1896-ban óturai központtal jött létre a szlovákok önálló szervezete Kristína

³ *Bancíková, Darina*: Slovenská evanjelická ženska diakonia. In: Cirkevné listy, 105. (1992) 5. sz. 79.; *Madera, Michal*: K jubileu „Dobrodeja”. In: DOBRODEJ, 1937. 19.; Evanjelická cirkev augsburgského vyznania na Slovensku, <https://www.ecav.sk/aktuality/spravodajstvo/vydanie-knihy-spomienok-dariny-bancikovej>. Utolsó letöltés ideje: 2022. jan. 25. – Az első szlovák evangélikus lelkész, akit felszenteltek a szolgálatra. Lelkészi szolgálatának kutatás szempontjából két legfontosabb állomása Liptószentmiklós és Ótura; Bratislava, Ústredný Archív ECAV. Spolok Slovenskej Evanjelickej Diakonie 1931-1960. Olga Albíni Janošková: Služba lásky. Letáčík v záujme slovenskej evanjelickej diakonie. Zpráva o činnosti Spolku slovenskej evanjelickej diakonie v Liptovskom Svätého Mikuláša, 1936. – A liptószentmiklósi gyülekezet lelkésze. A Spolok Slovenskej Evanjelickej Diakonie kezdeményezője.

⁴ A Živena Egyesület weboldala: <http://zivena.net/?p=1> – A szlovák nacionalisták, többek között Viliam Pauliny-Tóth által alapított egyesület célja pénzügyi, főzési, gyermeknevelési és kulturális oktatás volt. A közösség több folyóiratot is megjelentetett. Az ő nevükhöz fűződik az első szlovák nyelvű női folyóirat, a Dennica is. Nagy hangsúlyt fektettek a szlovák néprajzi értékek megőrzésére is.

⁵ *Kamasová*, 2015. 23-28.

⁶ *Buzalová, Szilvia*: Evanjelická diakonia a jej posobenie na Slovensku. Bakalárska práca, Vysoká škola Zdravotníctva a Sociálnej Práce Sv. Alžbety, Bratislava, Katedra Sociálnej Práce, 2013. 28. – A pietizmus szellemiségén alapuló Kékkereszt mozgalom 1877-ben indult útjára Svájcban Louis Lucien Rochat kezdeményezésére iszákosmentő akcióként.

Royová⁷ irányításával. A közösség segítette a rászorulókon, valamint vallásos témájú irodalmi művek kiadásával iratterjesztést is végzett. Az egyházon belüli speciális helyzet mellett dogmatikai problémák is felmerültek, a legsúlyosabb vádként pedig a szervezet szekta jellege is felvetődött, ezért működését mindig is kétkedve figyelték.⁸

Kristína Royová nővérével, Máriával 1901-ben gyermekotthont alapított Óturán, majd négy évvel később ellátogatott Miechowitzba, hogy tanulmányozza az Eva von Tiele-Winckler⁹ által alapított szeretetintézményeket. A német diakonissza később visszatért Óturára, hogy tanácsokkal lássa el a kórházalapításra készülő Royová nővéreket, akik ezt követően még számos szeretetintézményt alapítottak Óturán.¹⁰ Ezeken a helyeken már ekkor megjelentek az első diakonisszák, akiknek közössége csak később vált hivatalos szervezetté.

A szlovák-magyar kapcsolatok alakulása 1848 és 1920 között

A magyarok és szlovákok közötti konfliktus kezdete az 1848 – 49-es forradalomra vezethető vissza. A magyarországi nemzetiségek, köztük a szlovákok autonómiatörekvései már ekkor megjelentek.¹¹ A szlovákok 1848-ban megfogalmazott követelései között szerepeltek a szlovákok lakta területeket megillető teljes körű nyelvi jogok, a nemzeti parlamentek felállítása, a szlovák nyelv tanításának engedélyezése, valamint a nemzeti egyediség és autonómia elismerése.¹²

⁷ Buzalová, 2013. 27. – Kristína Royová (1860 – 1936) Óturán született. Édesapja lelkész volt.

⁸ Bariak, Imrich: Diakonia Evanjelickéj cirkvi a. v. na Slovensku v rokoch 1945 – 1956. Rigorózna práca. Univerzita Komenského v Bratislave, Evanjelická Bohoslovecká Fakulta, 2014. 89-90.

⁹ Eva von Tiele-Winckler: Wie der Friedenshort entstand. 1949. 10-37. – A gazdag családból származó Eva von Tiele-Winckler (1866 – 1930), német diakonissza, az első nő, aki a diakóniában vezető szerepet töltött be. 1887-ben nyolc hónapon keresztül ápolónői képzésen vett részt a bielefeldi idősebb Friedrich von Bodelschwingh által alapított diakóniai központban. Innen hazatérve az édesapjától kapott ingatlanban kezdte meg szeretetszolgálatát, hogy segítsen a szegénységben és nyomorban élőkön.

¹⁰ Buzalová, 2013. 27. – 1926-ban létrejött a Chalúpka Gyermekotthon, 1933-ban pedig az idősek otthona.

¹¹ Szarka László: Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867 – 1918. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1995. 17.

¹² Hamberger Judit: A szlovákok története. ELTE Szláv és Balti Filológiai Intézet, Budapest, 2019. https://web.archive.org/web/20190105145359/http://szlavintezet.elte.hu/szlavtsz/slav_civil/szlovaktortenelem.htm#h26. Utolsó letöltés ideje: 2021. nov. 8.

A szlovák nemzeti mozgalom magját a szlovák értelmiség (pedagógusok, papok, orvosok) képezte. A szlovák értelmiség Trencsén, Nyitra, Pozsony, Liptó és Árva megyékben élt a legnagyobb számban.¹³

A főispánok, többek között Szmrecsányi György, Kürthy Lajos, Thuróczy Vilmos és gróf Zichy József szerint mind a szlovák katolikus, mind pedig a szlovák evangélikus lelkészek fogékonyak voltak a szlovák nemzeti mozgalom gondolataival történő azonosulásra, valamint a pánszláv és a ruszofil eszmék terjesztésére, mellyel erősítették az államellenességet.¹⁴ A szlovák evangélikusság végül el is érte, hogy függetlenné váljon. Ennek előterjesztésével először az 1918. november 4-i liptószentmiklósi zsinat, majd az 1919. november 21-i zsolnai zsinat foglalkozott. Végül az 1921-es trencsénteplici zsinat mondta ki a Szlovákiai Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház önállóságát.¹⁵

Mindez mutatja, hogy Liptó és Trencsén megye különösen kiemelkedő a szlovák evangélikusság szempontjából. Az ott gyökereket vert közös nemzetiségi célok, a gyülekezetekben zajló munka és a velük szoros kapcsolatban álló egyesületek fejlődése – melyeket csak tovább erősített az ott szolgáló szlovák lelkészek autonómiába vetett hite – elősegítették, hogy a szlovák evangélikus diakónia legjelentősebb központjai, mint Liptószentmiklós vagy Ótura (ma Stará Tura) ezeken a vidékeken jöjjenek létre.

A területi átrendeződések hatása a szlovák-magyar kapcsolatokra 1918 és 1936 között

1918. október 30-án a többségében szlovákok lakta Felvidék (ma Szlovákia) csatlakozott a Cseh Köztársasághoz, és a pittsburghi egyezmény¹⁶ alapján a két nemzet egyesüléséből megalakult Csehszlovákia.¹⁷ A csehszlovakizmus¹⁸ mint eszme azonban nem ismerte el a szlovák nemzeti identitást.¹⁹ A szlovákság ennek következtében

¹³ *Polányi Imre*: A szlovák társadalom és polgári nemzeti mozgalom a századfordulón /1895 – 1905/. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 39–41.

¹⁴ *Szarka*, 1995. 125–126.

¹⁵ *Lackner Pál Sámuel*: Evangélikus egyházi struktúrák változásai az egykori Osztrák-Magyar Monarchia és utódállamai területén 1734–1945 között. Doktori Értekezés. Evangélikus Hittudományi Egyetem, 2019. 116.

¹⁶ *Polányi*, 1987. 192.: Pittsburgh, 1918. május 30. – Itt élt a legnagyobb számú szlovák közösség.

¹⁷ *Szarka László*: A szlovákok története. Bereményi, Budapest, 1993. 170.

¹⁸ A csehek és a szlovákok egy nemzetet alkotnak. A radikálisabb felfogás szerint a szlovákok tulajdonképpen csehek.

¹⁹ *Janek István*: Szlovák-magyar kapcsolatok 1939–1944. Doktori disszertáció. PTE BTK, Interdiszciplináris Doktori Iskola, Európa és a magyarság a 18–20. században. Doktori program, Pécs, 2009. 9–17.

a csehek mellett magára maradt az autonómia törekvéseit illetően. Az identitása megőrzéséért harcoló nép helyzetét továbbá a trianoni békeszerződés következtében hatalmas méretű területeket veszített Magyarország revíziós törekvései, valamint a lengyel-szovjet háborúban zajló közreműködése is nehezítette.²⁰ A húszas években a szlovák-magyar diplomáciát a „rideg viszony” és a „távolságtartás” jellemezte, mely a harmincas években is fennmaradt, a magyar külpolitika ugyanis a végsőig ragaszkodott a teljes revízióhoz.²¹

A trianoni egyezmény következtében a pozsonyi diakonissza anyaház, melynek tagjaiként nemcsak német, hanem szlovák és magyar diakonisszák is végeztek szolgálatot, elvesztette a kapcsolatot Magyarországgal és Győr városával, ahol a két pozsonyi nővér, Huber Etelka és Fröhwrth Augusztá²² már 1910-től elkezdte megteremteni a diakonissza-képzés elindításához szükséges feltételeket, akikhez később Trauer Irén²³ és Tarján Róza²⁴, két másik pozsonyi nővér csatlakozott. A diakonisszákat azonban 1920-ban visszarendelték Pozsonyba, ezért Győrben a diakonisszák oktatása el sem indulhatott.²⁵ 1926-ban azonban Huber Etelka a vele érkező Mórocz Katalin nővérral együtt külön engedéllyel visszatérhetett Pozsonyból Győrbe, hogy folytathassa az ott elkezdett munkát.²⁶ Ennek eredményeként jött létre a győri evangélikus anyaház, mely csaknem 100 diakonisszájával a Dunántúl legjelentősebb evangélikus diakóniai központját képezte.

²⁰ Janek, 2009. 20. – A szerző a szlovák-magyar politikai kapcsolatok kezdetéről szóló fejezetben ír az 1920-ban zajló lengyel-szovjet háborúról, melynek során a magyarok hajlandók lettek volna a lengyeleknek segíteni abban a reményben, hogy lengyel győzelem esetén visszaszerezhetik Szlovákia és Kárpátalja egy részét. A magyarok erről a franciákkal is tárgyaltak. A magukat emiatt veszélyben érző trianoni békeszerződést követően létrejött utódállamok (Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia) ezért 1921-ben létrehozták a kisantantot. A lengyelek ugyan győztek, a magyar remények azonban így sem valósultak meg.

²¹ Ormos Mária: Franciaország és a keleti biztonság 1931–1936. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969. 21. – 1929. májusában „Beneš Ferdinand Marek (Ausztria prágai nagykövete) előtt olyan kijelentést tett, hogy 300 ezer magyart (területtel együtt) kész lenne átadni Magyarországnak, cserébe egy stratégiai határkiigazítást kér Pozsonytól délre Csehszlovákia javára”.

²² Ráth Mátyás Evangélikus Gyűjtemény Levéltára (=RMEGYL), I.4.: Pálmai Lajos: A győri evangélikus szeretetház története 1883 – 1933. Vitéz Szabó és Uzsaly Könyvnyomda nyomása, Győr, 1933. 16.

²³ RMEGYL, I.4.: Pálmai, 1933. 18.

²⁴ RMEGYL, I.4.: Pálmai, 1933. 20.

²⁵ RMEGYL, I.4.: Pálmai, 1933. 22.

²⁶ RMEGYL, I.4.: Pálmai, 1933. 24.

A szlovákok helyzetét az autonómiatörekvéseiket akadályozó csehekkel, valamint a revízióra törekvő magyarokkal fennálló konfliktus mellett a harmincas években Hitler és a német terjeszkedés csak tovább nehezítette. Ez kihatott a pozsonyi diakonisszaház működésére és annak intézményi kapcsolataira is, mely a trianoni békeszerződés előtt még Magyarországhoz tartozott, és hazánk első evangélikus diakonissza anyaházaként létesült a 19. század utolsó évtizedében.

A pozsonyi evangélikus diakonissza anyaház alapításának előzményei²⁷

A pietizmus, valamint az ébredési mozgalmak hatására a pozsonyi evangélikusok köreiből már a 18. században születtek kezdeményezések a szeretetmunka megszervezésére, mely először a szegények gondozására korlátozódott. Az intézményes szeretetmunka anyagi megalapozója a Jeszenák-család volt, melynek tagjairól már a 16. századi évkönyvekben is találunk feljegyzéseket. Az igen módos familia soraiban találunk királyi tanácsost és egyházi felügyelőt is. Utóbbi, nevezetesen Jeszenák János, szuperintendens közéleti tevékenysége révén ismeretséget kötött többek között gróf Széchenyi Istvánnal is, jelentős adományokkal támogatta a pozsonyi evangélikus egyház nevelésügyeit, templomépítését és ingatlanvásárlásait, valamint segítette a családja által még 1750-ben alapított „alumneum minus”-t, más néven „Jeszenakium”-ot is, mely bentlakásos intézetként tíz tanuló ingyenes ellátását biztosította Pozsonyban.²⁸ Egyszerűen egy igen jelentős mecénás családról volt szó, hiszen a Jeszenákok anyagi bázisa nélkül a pozsonyi evangélikusok törekvéseiből a napóleoni háborúkat követő, hazánkat is érintő 19. század eleji devalváció idején aligha született volna ehhez fogható eredmény.

A század második felében kibontakozó ipari forradalom az Osztrák-Magyar Monarchiát is elérte, az ezzel járó iparosodás és a polgárosodás pedig mind a gazdasági, mind a társadalmi viszonyokat átrendezte. A mezőgazdaságban munkát már nem találó népesség egy része a városokba áramlott és a gyárakban próbált megélhetést keresni. Az

²⁷ Tanulmányomban a megkülönböztetés végett pozsonyi német anyaházként említem az intézményt annak ellenére, hogy a hivatalos megnevezése többnyire Pozsonyi Evangélikus Diakonisszaintézet volt. Az alapítása valóban a németajkú gyülekezethez kötődik, működését tekintve azonban egyetemes diakóniai intézetként határozták meg, mely német, magyar és szlovák evangélikus leányok számára egyaránt lehetővé tette a szolgálatot.

²⁸ *Varsányi Péter István*: „Amit tettem, halálom óráján sem bántam meg...”. Kalligram Archívum, 9. (2000), július-augusztus. <http://www.kalligramoz.eu/Kalligram/Archivum/2000/IX.-evf.-2000.-julius-augusztus/Amit-tettem-halalom-orajan-sem-bantam-meg>. Utolsó letöltés ideje: 2021. febr. 3.

alacsony bérek következtében azonban az életszínvonal jelentősen romlott, a társadalom alsóbb osztályai pedig elszegényedtek. Mindezek a tényezők nemcsak Nyugat-Európában, hanem hazánkban is életre hívták az intézményes szeretetmunkát, melyre a korábbi századokban több kísérlet is történt, sajnos sikertelenül.

A dunántúli pietizmust képviselő Carl Eugen Schmidt pozsonyi és Scholtz Gusztáv ágfalvai lelkészek a Lipcsei Misszió felekezeti központúságát szem előtt tartva képzelték el a hazai belmisszió, valamint az ennek ágaként működő diakónia kiépítését. Schmidt Károly Jenő gyülekezetétörténetében olvashatunk arról, hogy a pozsonyi evangélikus egyházközség az August Hermann Francke által 1695-ben alapított hallei árvaházat tekintette mintának, melyben pietista szellemiség jegyében nevelték a gondozottakat. Schmidt a Pozsonyban kibontakozó pietizmus két fő képviselőjének, Bél Mátyásnak (1684-1749) és Friedrich Wilhelm Beernek (1691-1764) életművét jelölte meg követendő példának az evangélikus nevelésügyben.²⁹

Mindkét lelkész az evangélikus hit terjesztését helyezte előtérbe, nem a felekezeti, hanem a tisztán evangélikus missziói irányt képviselték és nem szándékoztak a reformátusokkal kooperálni, amellyel a 19. század elején közösen indult a munka. Schmidt együttműködése a Bázeli Misszió munkatársával, Carl Gladischefskyvel nem bizonyult gyümölcsözőnek.³⁰ Schmidtre ugyanis sokkal nagyobb hatást gyakorolt Theodor Fliedner és Wilhelm Löhe munkássága, akik lefektették az evangélikus misszió alapjait és elindították a németországi Kaiserswerthben, illetve Neuendettelsauban a diakonisszák intézményes képzését.³¹ Utóbbi a Lipcsei Misszióhoz hasonlóan a tisztán evangélikus hittérítői törekvéseket fogalmazta meg, ezért egyértelmű volt, hogy Carl Eugen Schmidt őket tekintette követendő példának és még 1891-ben odautazott, hogy személyesen tanulmányozza az intézet működését.

A folyamatos fejlődés érdekében a Carl Eugen Schmidt Neuendettelsauból kért misszionáriusokat, akikről a tiszta evangélikus tanítások közvetítését remélte. Így érkezett Pozsonyba 1895-ben Carl von

²⁹ Magyar Evangélikus Digitális Tár (=MEDiT): *Prf. C. E. Schmidt, Dir. Samuel Markusovsky, Konsenior Gustav Ebner, Lehrer Friderich Preusmuth*, 1906: Geschichte der evangelischen Kirchengemeinde A. B., II. Teil. Einzendarstellungen aus der inneren Geschichte der Gemeinde, Pozsony – Pressburg. 1906. 458.

³⁰ *Kool, Anna-Marie*: Az Úr csodásan működik. A magyar protestáns külmisziói mozgalom (1756-1951). A Harmat Kiadó és a Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet közös kiadása, Budapest, 1995. 1:165-166.

³¹ *Ganzert, Klaus*: „Löhe Wilhelm”. Neue Deutsche Biographie 15. (1987) 35. <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118728784.html#ndbcontent>. Utolsó letöltés ideje: 2020. nov. 14.

Schwartz, a neuendettelsai intézmény igazgatója és Robert Handmann missziói felügyelő. Utóbbi többször is megszállt Ágfalván, ahol találkozott Scholtz Ödön lelkésszel. Scholtz az ő tanácsára vette fel a kapcsolatot Szeberényi Lajos Zsigmonddal, az Evangélikus Egyházi Szemle című folyóirat kiadójával.³²

A hazai diakónia szempontjából ez különösen fontos emléktöredék, hiszen ez tekinthető a nyugat-és a délkelet-magyarországi, német-, szlovák- és magyarajkú missziói és diakóniai törekvések első találkozási pontjának, amit a pietizmus, valamint a Lipcsei és Neuendettelsai Misszió tisztán evangélikus felekezeti irányultsága kapcsolts össze. Békéscsabán azonban csak később, 1931-ben alapította meg Szeberényi Lajos Zsigmond esperes fia, Szeberényi Gusztáv az Evangélikus Diakonissza Anyaházat, mely kapcsolatban állt a lipótó-szentmiklósi diakonissza intézettel is.

A gyülekezet missziós törekvései elvezettek a belmisszió egyik ágának kibontakozásához, mely a diakónia volt. Carl Eugen Schmidt visszaemlékezéseiben olvasható, hogy ennek megszervezésére korábban Freytag Viktor evangélikus lelkész tett kísérletet, korai halála miatt azonban kezdeményezéseinek megvalósítása utódjára, Gustav Ebnerre maradt, aki 1890. október 5-én egy általa kiadott határozattal indítványozta a diakonissza intézet megalapítását.³³ Az árvaház, a kórház és az elaggottak házához hasonlóan a diakonissza intézet alapjait is a gyülekezet soraiban található városi nagypolgárok, módos arisztokrata úrhölgyek (akik a nőegylet munkájában is részt vettek), valamint kereskedők (köztük a legjelentősebb Royko Endre Sámuel) adományai teremtték meg. A folyamatban nagy szerepe volt a német minta követésének, hiszen többségében németajkú gyülekezetéről volt szó, az arisztokrata-nagypolgári réteg szerteágazó ismeretségének, az értelmiségi réteg nagyarányú jelenlétének (tanítók, papok, ügyvédek), valamint az evangélikusok és izraeliták között húzódó felekezeti kapcsolatoknak.

A pozsonyi evangélikus diakonissza intézet működése és állomáshelyei

A Dunáninneni Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyházkerület éves jegyzőkönyvei folyamatosan számot adnak azokról az adományokról, melyek az evangélikus egyház intézményeinek létesítését alapozták meg. Az anyagi juttatások mellett az akkori lelkész, Gustav Ebner a külföldi kapcsolatok ápolására is nagy hangsúlyt fektetett és azonnal felvette a kapcsolatot Gallneukirchennel, majd 1891. augusztus 2-án megkötötte az ottani esperessel, Ludwig Schwarz-cal azt a szerződést, mely lehetővé tette a korábban Gallneukirchenben szolgáló két

³² Kool, 1995. 1:163-172.

³³ MEDiT: Schmidt és mtsai., 1906. 478.

diakonissza, Maier Teréz és Sääf Ida rövid időn belüli megérkezését. Utóbbi nővér helyére nem sokkal később Elisabeth Obermeir, a bécsi anyaház diakonisszája érkezett, aki 1892-től már főnöknőként koordinálta a folyamatosan gyarapodó anyaházat.³⁴ Az alakuló közösség tagjai közé három előpróbanővért vettek fel, a pozsonyi Pauer Katalint és Halper Paulát, illetve a limpaki Lenhardt Máriát.³⁵

A pozsonyi diakonisszák ápolónői képzése a pozsonyi kórházban zajlott, míg a sebészeti tanfolyamot már Stuttgartban végezték. Házirendjükben a német anyaházak mintáját követték (pl. Stuttgart, Neuendettelsau, Kaiserswerth). Az intézet első öt diakonisszáját, Lenhardt Máriát, Halper Paulát, Maresch Annát, Jarosek Rózát és Božena Royovát³⁶ 1895-ben szentelték fel.³⁷ Pozsony első külső munkaállomása Sopronban létesült ugyanebben az évben, amelynek evangélikus gyülekezetében, árvaházában és teológus otthonában először két diakonissza látta el a feladatokat.³⁸

Az 1897. évről szóló jegyzőkönyv a dualizmus kori Magyarország közlekedésének fejlődéséről is tanúskodik, hiszen a pozsonyi diakonisszák ebben az évben juthattak először vasúti kedvezményhez. A rendelkezés és a mögötte álló infrastruktúra megléte nyilvánvalóan elősegítette a jövőben kialakuló, távolabbi országrészekben működő külső állomások létrejöttét és ezáltal a missziói munkát:

„Püspök úr bemutatja a kereskedelemügyi miniszter 42605 VI. számú átiratát, a melyben a pozsonyi diakonisszáknak, kiváló emberbaráti működéseket méltányolva, kedvezményes vasúti jegyet engedélyez. Öröndetes tudomásul szolgál.”³⁹

Az utazási és ezáltal térítési lehetőségekkel párhuzamosan a szolgálati helyek száma is nőtt. 1898-ban a diakonisszák az árvaház fiúosztályának működését is átvették. A gyermekek gondozásával 1899. szeptember 1-jétől az egyik diakónust, Kovarik Mihályt bízták meg, aki a neuendettelsauai intézetben szerzett képesítést. A férfi dia-

³⁴ Klösch, Andrea: Vor 130 Jahren: Beginn der Mutterhaus – Diakonie in Österreich. Diakonie Ausgabe (2007), 5. sz. 18.

³⁵ MEDiT: Schmidt és mtsai., 1906. 479.

³⁶ Leánykori nevén Hurbanová, Jozef Miloslav Hurban evangélikus lelkésznek, a szlovák nemzeti mozgalom vezetőjének leánya.

³⁷ MEDiT: Schmidt és mtsai., 481.

³⁸ MEDiT: Schmidt és mtsai., 1906. 481.; Historisches Archiv (=HA), Evangelisches Diakoniewerk, Gallneukirchen (=EDwG), Lebenslauf von Diakonissen

³⁹ Evangélikus Országos Levéltár (=EOL), Egyházkerületi Jegyzőkönyvek (=EJ): A Dunáninneni Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület 1898. évi szeptember 7. és 8. napjain Pozsonyban tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Selmezbánya, Joerges Ágost özvegye és fia, 1898. 125.

kónus mellett egy diakonissza látta el a háztartási teendőket.⁴⁰ Ezzel egy időben három új külső állomással bővült az intézmény. A diakonisszák immár Eperjesen (ma Prešov), Rozsnyón (ma Rožňava) és Kőszegen is szolgálhattak. Ezeken a helyszíneken jórészt magánápolással foglalkoztak, valamint a városi iskolában és a kézművesiskolában is tanítottak.⁴¹

Az 1901-es évről olvasható jegyzőkönyvben ismét egy újabb munkaállomás létesítéséről írnak Pinkafőn (ma Pinkafeld). A nővérek munkaterületei a vallásos iratok és bibliák árusításával egészült ki, valamint egy menedékház is létesítettek az adományokból, melyből a szegények havi segélyezésére is telt. Munkájukat a férfiak és ifjak szövetkezete, a hajadonok füzére, valamint a lelkészek és más egyháztagok is segítették, jórészt pénzadománnyal.

A nővérek az ápolás és az iratterjesztés mellett a pozsonyi gyülekezet munkáját is segítették. Ellátták az anyaintézet háztartási teendőit (konyha, mosoda), valamint csatlakoztak az aggok házában zajló idősgondozáshoz is.⁴²

A nyugalomba vonuló Obermaier Erzsébet helyére 1902-től a Neuendettelsauból kiküldött, szepességi születésű, cipszer (szepességi német) származású Mathilde Billnitzer tölti be a főnöknői tisztséget. Szerződését 1906-tól véglegesítik, és tisztségét egészen az államosításig töltötte be.⁴³ Az ő életét tekintve külön érdekesség, hogy húga, Julianne Billnitzer és unokahúga, Mathilde Zimmermann is diakonissza volt.⁴⁴

Az elkövetkező években az intézmény újabb külső munkaállomásokkal bővül. 1903-tól a diakonisszák a lőcsei (ma Levoča) Herrmann Gusztáv Kórházban kaptak helyet, hogy elláthassák az ápolónői és műtősnői feladatokat. 1904-ben Modorral (ma Modra), Locsmánddal (ma Lutzmannsburg) és Késmárkkal (ma Kežmarok) bővült a lista.⁴⁵

⁴⁰ MEDiT: Schmidt és mtsai., 1906. 461.

⁴¹ MEDiT: Schmidt és mtsai., 1906. 481.; EOL-EJ: A Dunáninneni Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület 1900. évi augusztus 15. és 16. napjain B-gyarmaton tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Selmeczbánya, Joerges Ágost özvegye és fia, 1900. 35.; HA – EdwG: Lebenslauf von Elisabeth Weber

⁴² HA EdwG: Lebenslauf von Diakonissen

⁴³ MEDiT: Schmidt és mtsai., 1906. 481.

⁴⁴ HA EDwG: Lebenslauf von Julianne Billnitzer, Lebenslauf von Mathilde Zimmermann

⁴⁵ EOL EJ: A Dunáninneni Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület 1904. évi augusztus hó 24. és 25. napjain Pozsonyban megtartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Selmeczbánya, Joerges Ágost özvegye és fia, 1904. 102.; A Dunáninneni Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület 1915. évi augusztus hó 26. és 27. napjain Pozsonyban megtartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Selmeczbánya, Joerges Ágost özvegye és fia, 1915. 155.

A lipótszentmiklósi és a pozsonyi anyaház.

Forrás: Evenjelická cirkev augsburgského vyznania na Slovensku, Ústredný Archív (=ECAV ÚA)

A Schmidt Károly Jenő szerint lejegyzettek alapján a legutolsó újonnan létesült állomáshely Drétoma (ma Drietoma) volt, ahol szintén betegápolást végeztek a nővérek.⁴⁶ Ugyanabban az évben, 1906-ban csatlakozik a közösséghez Zuzana Matheidesová, akit később, 1935-ben az önállósuló lipótszentmiklósi szlovákajkú diakonissza anyaház főnöknőjének neveztek ki.⁴⁷

A kórházban és árvaházban gondozottak számával párhuzamosan az évek során a diakonisszák is gyarapodtak, ezért a gyülekezetnek ismét a helyhiány okozott problémát, így 1907-ben határozatot adtak ki, melyben szorgalmazták az első magyarországi evangélikus diakonissza intézet épületének létesítését, mely a hazai diakónia központjaként hivatott működni a jövőben:

„Az értekezlet a két előterjesztést összefoglalva a következő határozatot hozta: Az értekezlet a diakonissza intézményt a jövő egyházépítő munka egyik leghathatósabb tényezőjének tekinti s azon indítványt terjeszti a kerület útján az egyetemes közgyűlés elé, hogy az egyházegyetem tekintse a pozsonyi diakonissza házat egyetemes intézménynek s minden erejét megfeszítve támogassa azt úgy erkölcsileg, mint anyagilag; hívja fel a gyülekezeteket, hogy a pozsonyi diakonissza ház fenntartására bizonyos évi járulékot szavazzanak meg, saját kebelükben pedig haladéktalanul vessék meg a diakonissza intézmény alapját, azt évről évre növelni igyekezzenek, hogy egyik helyen előbb, másik helyen később az intézmény megvalósulhasson; tegyen közzé minél több példányban egy felhívást, melynek tartalma a diakonissza intézetbe való belépésre irányuló buzdítás legyen. Végül

⁴⁶ MEDiT: Schmidt és mtsai., 1906. 481.; EOL – EJ: A Dunáninneni Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület 1907. évi augusztus hó 21. és 22. napjain Révkomáromban megtartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Selmeczbánya, Joerges Ágost özvegye és fia, 1907. 37.

⁴⁷ EOL EJ: A Dunáninneni Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület 1907. évi augusztus hó 21. és 22. napjain Révkomáromban megtartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Selmeczbánya, Joerges Ágost özvegye és fia, 1907. 84.

*az értekezlet köszönetet mondott a lelkes és tanulságos előadásért.*⁴⁸

Néhány év eltelik, mire az intézmény újabb állomást szervez Iglón (ma Spišská Nová Ves) 1909-ben⁴⁹, amit 1910-ben Torzsa (ma Savino Selo), Győr és Budapest követ.⁵⁰ Az utóbbi két helyszín szempontjából ez különösen jelentős esemény, hiszen az ott zajló szolgálat megteremtette az újabb központokként működő evangélikus anyaházak létrehozásának alapjait. A következő évben a rozsnýói munkaállomást bezárták.⁵¹

A pozsonyi és szerte az ország többi egyházmegyéjének gyülekezetétől beérkező adományoknak köszönhetően a közösség lehetőséget kapott arra, hogy megvalósítsa régóta esedékes célkitűzését. A kórházat, az árvaházat és a diakonissza anyaházat magában foglaló épületegyüttes létesítésére pályázatot írtak ki, melynek győztese Schmidt D. Gyula budapesti építész lett. Az alapkőletételre 1912 őszén került sor:

„De mégis az események legfontosabbika, az egyházközség három intézete a diakonissza intézet az árva- és kórház új méltó és célszerű épületei emelésének megkezdhetése volt. Az alapkőletétel szép ünnepe szeptember 23-án volt s azóta az építkezési munkálatok zavar-talanul folyhattak.”⁵²

Az építkezés két éven belül lezajlott. Az intézet felszentelése az első világháború kitörése előtt alig pár hónappal történt. Baltik Fri-gyes püspök az eseményről a következőket írta:

„Május 5-én lélekemelő ünnepen vettem részt. Ekkor avattam fel a nemes és áldozatkész pozsonyvárosi egyház által nagy áldozattal épített Diakonissa Otthont és kórházat, mely alkalommal a főisten-tiszteleten dr. Bezzel Ármin önmagyméltósága, a bajorországi főconsis-

⁴⁸ EOL EJ: A Dunáninneni Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület 1908. évi augusztus hó 6. és 7. napjain Pozsonyban megtartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Selmeczbánya, Joerges Ágost özvegye és fia, 1908. 148.

⁴⁹ EOL EJ: A Dunáninneni Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület 1910. évi augusztus 29. és 30-án Zsolnán, az 1610. évi zsolnai zsinat emlékére megtartott ünnepélyéről s az ugyanott 1910. évi augusztus hó 29. és 30-án megtartott rendes közgyűlésben hozott határozatokról szóló jegyzőkönyve. Selmeczbánya, Joerges Ágost özvegye és fia, 1910. 36.

⁵⁰ EOL EJ: A Dunáninneni Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület 1911. évi augusztus hó 24. és 25. napjain Pozsonyban megtartott rendes közgyűlésében hozott határozatokról szóló jegyzőkönyve. Selmeczbánya, Joerges Ágost özvegye és fia, 1911. 34.

⁵¹ EOL EJ: A Dunáninneni Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület 1912. évi augusztus hó 29. és 30. napjain Pozsonyban megtartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Selmeczbánya, Joerges Ágost özvegye és fia, 1912. 38.

⁵² EOL EJ: A Dunáninneni Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület 1913. évi augusztus hó 13. és 14. napjain Pozsonyban megtartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Selmeczbánya, Joerges Ágost özvegye és fia, 1913. 34.

*tórium elnöke nagyhatású szentbeszédet mondott.*⁵³

Az első világháború alatt a nővérek többsége a hadikórházban végzett ápolónői feladatokat, míg mások az inségkonyhán segédkeztek. A háború után a gyülekezet nagy erőfeszítéseket tett, hogy fenntartsa a diakóniai munkát, melyre továbbra is volt igény, főként a felvidéki területeken. A politikai helyzet, az 1918. október 30-án Magyarországtól elszakadó Szlovákia Cseh Köztársasághoz történő csatlakozása⁵⁴, a városban élő nemzetiségek (németek, magyarok, szlovákok) között egyébként sem teljesen békés viszony egyre feszültebbé válása és az ezt tetőző trianoni békeszerződés a többnemzetiségű Pozsony háromnyelvű diakonissza anyaházának működését is befolyásolta, hiszen a magyar diakóniai kapcsolat Győrrel megszakadt, a szlovák nővérek pedig a szlovák evangélikus egyház közelgő függetlenedését várták. A trianoni egyezmény értelmében 1920. június 4-én Pozsonyt elcsatolták Magyarországtól, így a diakonissza-szolgálat folyamatos fejlődésében törés keletkezett:

*„Elvesztettük a gazdag és hatalmas Pozsonyt összes kulturális intézményeivel, régi híres főgimnáziumával, internátusával, mintaszerű elemi iskoláival, a maga nemében egyetlen diakonissa anyaházával, országos hírű könyvtáraival, nagy tudományú lelkészeivel s kiváló kézsütségi! tanáraival együtt.”*⁵⁵

A húszas években a pozsonyi diakonisszák főként a helyi anyaházban, valamint a hozzá tartozó kórházban, aggok házában és az árvaházban, illetve a gyülekezetben láttak el feladatokat. A munkáállomások közül Győrből visszarendelték a nővéreket Pozsonyba, az ott elkezdett munka így félbeszakadt. A külső állomáshelyek közül a legaktívabb szolgálat a lőcsei Hermann Gusztáv Kórházban, valamint az iglói gyülekezetben zajlott.

A harmincas években a diakonisszák szolgálata jórészt Pozsonyban és Lőcsén folytatódott. Néhányan a kezdettől fogva német nyelvű soproni gyülekezetben és a teológus otthonban láttak el feladatokat, mások pedig a részben magyar, részben német evangélikusokból álló Kőszegen működő Dreiszker Szanatóriumban szolgáltak ápolóként.⁵⁶ A korábban említett külső állomáshelyek működését illetően, mint Eperjes, Igló, Modor vagy Drétoma, nem találtam további infor-

⁵³ EOL EJ: A Dunáninnen Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület 1915. évi augusztus hó 26. és 27. napjain Pozsonyban megtartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Selmeczbánya, Joerges Ágost özvegye és fia, 1915. 13.

⁵⁴ Janek, 2009. 10.

⁵⁵ EOL EJ: A Dunáninnen Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület 1920. évi október hó 21-én Székesfehérvárott megtartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Selmeczbánya, Joerges Ágost özvegye és fia, 1920. 17.

⁵⁶ HA EDwG: Lebenslauf von Diakonissen

mációkat. A második világháború kitörésével a diakonisszák többnyire a hadikórházakban végeztek ápolói vagy műtős feladatokat.

A hitleri hatalom terjeszkedésének következményei és hatásai a nemzetiségi konfliktusokra a harmincas években

A németek és szlovákok közötti viszony romlását nemcsak a csehszlovák nacionalista politika, hanem a harmincas években felerősödő hitleri törekvések is felerősítették, a Harmadik Birodalom ugyanis benyújtotta igényét a németlakta területekről. Csehszlovákiában, miután betiltják a Sudetendeutsche Heimatfrontot, létrejön a Szudétanémet Párt. 1938-ban a németek autonómiatörekvései a náciizmus miatt is felerősödtek. Ennek azonban még az év szeptemberében vége szakadt, mert a pártot betiltották.⁵⁷

1939. március 14-én kikiáltották az önálló Szlovákiát, ami független Szlovák Köztársaságként működött tovább. A „barátiként” jellemzett szlovák és német kapcsolat ebben az időszakban folytonos függést jelentett. Szlovákia a németeknek csak a terület miatt volt szükséges, hogy földrajzi összeköttetést teremtsen a Német Birodalom és a Szovjetunió között.⁵⁸

1939-ben hivatalosan is megalakult a szlovákiai ágostai hitvallású németajkú evangélikus egyház. Ennek nyugati központjait Pozsony és környéke képezte Modorral, Bazinnal (ma Pezinok) és Szentgyörggyel (ma Svätý Jur), míg a keleti országrészben Szepes (ma Spiš) és Gölnic (ma Gelnica) térségében éltek német evangélikusok. Az ottani városok közül Késmárk, Lőcse, Igló, Szepesszombat (ma Spišská Sobota) és Poprád (ma Poprad) a legjelentősebb.⁵⁹ A legtöbbjük pontosan ezért működött a pozsonyi német anyaház külső munkaaállomásaként. A szlovák lutheránusok diakóniai szolgálata hasonló okokból továbbra is Liptó, Árva, Nyitra és Trencsén megyékre koncentrálódott. Ez is mutatja, hogy mind a német, mind a szlovák evangélikusság a saját nemzeti identitásához ragaszkodott és azokat a helyszíneket kereste, ahol ez a legerősebben jelen volt.

⁵⁷ *Janek István*: Szlovák-magyar kapcsolatok 1939–1944. Doktori disszertáció. PTE BTK, Interdiszciplináris Doktori Iskola, Európa és a magyarság a 18–20. században Doktori program, Pécs, 2009. 9-17., 15.; *Szarka László*: Csehszlovákia. In: Glatz Ferenc: A kisebbségi kérdés Közép-Európában tegnap és ma. História plusz. 1992/11. 37-45. 37., 48-55.; Simon, 2011. 79. – Amikor a müncheni egyezmény alapján a Szudéta-vidéket, Pozsonyigetfalut és Dévényt is Németországhoz csatolták, a pozsonyi németek egy része, főként a fiatalok a Harmadik Birodalomhoz való csatlakozást szorgalmazták.

⁵⁸ *Janek*, 2009. 70.

⁵⁹ *Bariak, Imrich*: Diakonia Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku v rokoch 1945 – 1956. Rigorózna práca. Univerzita Komenského v Bratislave, Evanjelická Bohoslovecká Fakulta, 2014. 21.

1945 előtt egy ideig a pozsonyi anyaház nem is akart szlovák lányokat felvenni.⁶⁰ A konfliktus egyrészt a nemzetállamot kiépíteni kívánó szlovákok nemzetiségellenességére vezethető vissza, mely a németekkel szemben is fennállt annak ellenére, hogy Szlovákia a második világháború idején Hitler bábállamaként működve igyekezett a német követeléseknek eleget tenni, másrészt azzal is indokolható, hogy a németek identitása a szlovák elnyomás hatására olyannyira felerősödött, hogy Pozsonyligetfalu Harmadik Birodalomhoz történő csatolása után a pozsonyi németek többsége is szorgalmazta a Németországhoz való csatlakozást.

Az evangélikus egyházon belüli helyzeteket tekintve a Carl Eugen Schmidtet vezető lelkészként követő Ondrej Bartko⁶¹ idejében, azaz csak a második világháború után javultak a szlovák-német kapcsolatok, ami a diakóniai intézmények egymáshoz való viszonyán is érződött. A pozsonyi és liptószentmiklósi anyaházak közötti együttműködés megerősödött. Szükség esetén a két intézmény egymásnak és állomáshelyeinek is közvetítette német és szlovák diakonisszáit. A legjelentősebb közös munkaállomásként a lőcsei Herrmann Gusztáv Kórházat tartották számon.

A pozsonyi evangélikus diakónia átalakulása a második világháború után

A háború után, 1945-ben a szlovákiai német diakónia véget ért. A pozsonyi anyaház a Spolok Slovenskej Evanjelickej Diakonie (SSED) hatásköre alá került.⁶² A korábbi nemzetiségi konfliktusok következtében a magyar diakonisszák egy része Győrbe távozott. A magyar nővérek helyzetét is veszélyeztető intézkedésekről az 1940. évben hatályba léptetni kívánt egyik rendeletben olvashatunk:

*„Szlovákia olyan törvényt készül életbe léptetni, amelynek következtében külföldieket csak a belügyminiszter engedélyével lehet majd alkalmazni. Meglátása szerint ennek az a veszélye, hogy azokat a magyarokat, akiknek vitatott a szlovák állampolgársága, megfosztják munkavállalási engedélyüktől. Aminek az lesz a következménye, hogy lakhatási engedélyüket is elvesztik, és ez mintegy 21 ezer embert érintene Szlovákiában.”*⁶³

A szlovák nővérek a liptószentmiklósi szlovák nyelvű anyaházhoz csatlakoztak. A második világháborút követő német kitelepítés során a pozsonyi nővérek közül szabad elhatározás után, aki akart, maradhatott a városban. Ők megkapták a szlovák állampolgárságot.⁶⁴

⁶⁰ Buzalová, 2013. 32.

⁶¹ Uő., 2013. 32.

⁶² Bariak, 2014. 86.

⁶³ Janek, 2009. 157.

⁶⁴ Buzalová, 2013. 30.

A diakonisszák többsége azonban Gallneukirchenbe költözött és az ottani anyaházban élt egészen haláláig.

Az első szlovák nyelvű evangélikus diakonissza közösségek megszületése a 20. század első harmadában

A Dobrodej nőegylet a lipťoszentmiklósi evangélikus gyülekezettel együttműködve kezdte el szervezni a diakonissza szolgálatot. Az első nővér, a szlovák származású Mária Kmeťová⁶⁵, miután Breslauban (ma Wrocław) elvégezte a diakonissza képzést, 1922-ben hazatért szülőföldjére, tagja lett a Dobrodej egyesületnek és elkezdte megszervezni a lipťoszentmiklósi diakonissza szövetséget.⁶⁶ Fontos azonban megemlíteni, hogy a lipťoszentmiklósi diakónia tekintetében ugyan Mária Kmeťová számít az első diakonisszanővére, előtte jóval korábban, már 1875-ben megtörtént az első szlovák származású diakonissza, Zuzana Šimonová felszentelése Breslauban.⁶⁷ Róla további információk nem álltak rendelkezésre, vélhetően az ottani anyaház kötelékében végezte szolgálatát.

Ekkor a terület már nem Magyarországhoz, hanem a Csehszlovák Köztársasághoz tartozott. A területváltozások pedig maguk után vonták a szlovák autonómiatörekvések felerősödését, melyek kedveztek az önálló szlovák evangélikus diakóniai intézmények létrehozásának. Mindezt a korábban már említett, 1921-es trencsénteplinci zsinat határozata is alátámasztja, mely kimondta a Szlovákiai Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház önállósulását. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Pozsony, Somorja és Komárom gyülekezetei sokáig nem fogadták el az új állapotokat.⁶⁸ Ennek egyik eredménye volt, hogy Pozsonyban egyszerre rendelkezett a gyülekezet szlovák, magyar és német prédikátorokkal. Az 1895-ben megalapított evangélikus diakonissza anyaház a német gyülekezeti tagok nevéhez fűződik. Az intézményt akkor még az első magyarországi evangélikus diakonissza anyaházként tartották számon egészen az 1920 nyarán bekövetkező trianoni szerződéskötésig.

⁶⁵ Kamasová, 2015. 36-37. – Mária Kmeťová a Magas-Tátra vidékén született. Innen utazott a németországi Breslauba, hogy diakonisszának képezze magát. Az ottani anyaházban 22 évig szolgált. Ez alatt az idő alatt lehetősége nyílt arra, hogy ellátogasson a San Franciscóban élő evangélikus közösséghez. Idős, tapasztalt nővérként tért haza Lipťoszentmiklósról, hogy a Dobrodej nőegylettel közösen elkezdje a szlovák evangélikus diakónia megszervezését.

⁶⁶ Mitanová, *Alžbeta: Evanjelická diakónia na Slovensku*. In: Cirkevné listy, 1991. 78.; Kamasová, 2015. 28-29.

⁶⁷ Buzalová, 2013. 31.

⁶⁸ Lackner, 2009. 119.

A szlovákság csehek felé történő orientálódását mutatja, hogy Mária Kmeťová együttműködött az Alice Masaryk⁶⁹ vezette Cseh Katolikusok Szövetségével. A kezdetben otthonokat látogató és betegeket gondozó szlovák diakonissza mellett fontos megemlíteni a Dobrodej egyeslet elnökségi tagjának munkáját is. Mária Lacková sokat tanulmányozta a külföldi diakóniát, valamint igyekezett összekapcsolni a szlovák jótékonyági nőegyletek munkáját (Nagytapolcsány – ma Topol'čany, Berezó – ma Brezová pod Bradlom, Liptószenmiklós) és felismerte a fiatal lányok oktatásának szükségességét. A szervezet ezért nemcsak a jótékonykodást, hanem a missziót is fő céljául tűzte ki és szorosabbra fűzte a breslaui anyaházzal fennálló kapcsolatot, hogy a diakonisszáknak jelentkező lányok megfelelő képzésben részesüljenek a németországi intézményben.⁷⁰ Ezen a ponton pedig lényeges kiemelni, hogy a breslaui diakonissza intézet magyar vonatkozásban is fontos, hiszen az 1930-ban alapított békéscsabai anyaház első jelentkezői, köztük Mekis Mária és Baukó Mária is itt folytatta négyéves képzését.

A Mária Kmeťová által szerveződő kis közösség száma fokozatosan gyarapodott. A nővérek főként kórházakban, gyülekezetekben és árvaházakban szolgáltak. A szlovákiai evangélikus konvent és a lelkészek szövetsége kifejezte támogatását, így végül 1931-ben megalakult a Szlovák Evangélikus Diakóniai Szövetség (Spolok Slovenskej Evanjelickej Diakonie=SSED), melynek elnökéül Mária Zochovát, Samuel Zoch evangélikus püspök feleségét nevezték ki.⁷¹ A gyülekezetek adományainak köszönhetően Liptószenmiklóson önálló szlovák nyelvű evangélikus diakonissza anyaház épülhetett fel, amit 1935. december 8-án szentelt fel dr. Vladimír Čobrda és dr. Samuel Osuský püspök.

A liptószenmiklósi diakonissza szolgálat megszervezésével párhuzamosan Óturán (ma Stará Tura) alakult meg a szlovák evangélikus diakónia másik központja. A Vieroslava Diakonissza Egyesület 1930. január 30-án jött létre, és munkája szorosan összefonódott a liptószenmiklósi közösség tevékenységeivel.⁷² Mind a Vieroslava, mind pedig a SSED megszabta a diakonisszának történő jelentkezés feltéte-

⁶⁹ *Newsholme, Sir Arthur*: International Studies, Volume 2. Prevention and Treatment of Disease. George Allen & Unwin, London, 1931. 236-237. – Alice Garrigue Masaryk (1879 – 1966) Tomáš Garrigue Masaryk (1850 – 1937), Csehszlovákia első miniszterelnökének legidősebb lánya, tanár, szociológus és politikus. 1919-ben lett a Csehszlovák Vöröskereszt elnöke. Az általa vezetett Masaryk Liga az akkori Csehszlovákiában igen gyakori tuberkulózis elleni küzdelmet tűzte ki céljául.

⁷⁰ *Kamasová*, 2015. 29-31.

⁷¹ *Bancíková*, 1992. 79.

⁷² *Bariak*, 2014. 88.

leit. A lipťoszentmiklósi anyaház, mely rendtartásában kiemelte, hogy „*a diakonissza nem kolostori rabszolga, nem apáca, hanem az emberi társadalom aktív tagja*”, 18 és 36 év közötti leányok jelentkezését várta, akik rendelkeznek minimum hat elemivel és német nyelvtudással. Utóbbi a breslaui képzés miatt volt szükséges.⁷³ Ezzel ellentétben a Vieroslava egyesület kifejezetten 18 és 24 év közötti lányokat hívott a szolgálatra, amelyhez szükséges volt az egészségügyi alkalmassági vizsgálat, valamint a polgári iskola három osztályának elvégzését tanúsító bizonyítvány.⁷⁴

A lipťoszentmiklósi szlovák nyelvű evangélikus diakonissza anyaház működése

A Lipťoszentmiklóson megépült és felszentelt diakonissza anyaház a Balloovsky Dom Bethánia nevet kapta. Az diakonissza közösség vezető lelkésze Ľudovít Neckár, főnöknője pedig a pozsonyi anyaházból kirendelt Zuzana Matheidesová lett 1935-től 1949-ig, aki Anna Krančíčová és Lenka Šefránková pozsonyi, valamint Milka Cerínová, Milka Betincová, Anna Jarošková és Marie Rafajová breslaui nővérrel 1935. július 15-én érkezett az új intézménybe.⁷⁵ Az itt felsorolt nevek mutatják a szlovák nemzetiségi törekvések jelenlétét, hiszen csak szlovák származású nővérek érkeztek mind a német gyülekezet által alapított pozsonyi anyaházból, mind pedig a szintén német breslaui intézményből.

A német intézmények példájának követése mind a szabályzatában, mind pedig a diakonisszák öltözkékén megfigyelhető. A levéltári források alapján a diakonisszajelöltek próbaideje a német minta alapján egy évig tartott. Ez alatt a tizenkét hónap alatt felmérték a leányok pszichés és fizikai alkalmasságát, valamint affinitásaikat, készségeiket, hogy a számukra lehető legmegfelelőbb feladatokat végezhesék szolgálatuk során. Az egy év után alkalmasnak bizonyult leányok ekkor megkaphatták a fekete színű diakonisszaruhát.⁷⁶ Ahogyan az anyaházi rendtartásban olvasható, a fekete ruha nem a szomorúságot, hanem az alázatot szimbolizálta. A hímzett, fehér főkötő és a hozzá tartozó masni pedig a tisztaságot és az ártatlanságot jelképezte.⁷⁷ Az

⁷³ ECAV ÚA. Služba lásky (=Sl). Letáčik v záujme Slovenskej Evanjelickej Ženskej Diakonie. Vydal Spolok Slovenskej Evanjelickej Diakonie, 1933. 6-7.

⁷⁴ *Ismeretlen szerző*: Paňe život môj! Mladým Slovenkám a Českám na uváženie. Večernica, évf. 1945., 1-2. sz., 11-12.

⁷⁵ ECAV ÚA. SL. ZPRÁVA O ČINNOSTI SPOLKU SLOVENSKEJ EVANJELICKEJ DIAKONIE V LIPTOVSKOM SV. MIKULÁŠI NA ROK 1938. 13.; BUZALOVÁ, 2013. 32.

⁷⁶ ECAV ÚA. SL, 1936. 10-11.

⁷⁷ ECAV ÚA. SPOLOK SLOVENSKEJ EVANJELICKEJ DIAKONIE=SSSED, 1939.

egyéves jelölti időszakot követően négy-öt év próbaidő következett. Ezt követően a leányokat diakonisszává szentelték, melynek során öltöztetik mellé kiegészítőként egy ezüstszerű, kereszt alakú jelvényt kaptak.⁷⁸

A próbanővérek diakonisszává felszenteléséről az anyaház saját, *Slúžba lásky* című kiadványában olvashatunk. A prospektus tartalmát tekintve éves jelentésként is értelmezhető, hiszen évente beszámolt az anyaházban szolgáló diakonisszák Liptószentmiklóson, valamint a külső állomáshelyeken végzett munkájáról, a közösségekben és a gyülekezetben zajló legfontosabb eseményekről, valamint az egyesület tevékenységét segítő tagok gyarapodásáról és adományairól is. A kiadvány szerkesztője Ol'ga Albini-Janošková⁷⁹ volt.

A *Slúžba lásky* című éves kiadványban nyomon követhetők az intézményben zajló diakonissza szentelések, melyek többnyire két évente ismétlődtek. Az első nővérvatásra 1940. július 21-én Liptószentmiklóson került sor. Az istentisztelettel egybekötött alkalmat akkor még Vladimír Čobrd a püspök tartotta. Az összes többi szentelés 1941-ben, 1943-ban, 1945-ben, 1947-ben és 1949-ben Ľudovít Neckár, anyaházi lelkész nevéhez fűződik.⁸⁰ A források azt mutatják, hogy az évek során összesen 25 diakonisszát szenteltek fel az intézményben. A felavatott nővérek kivétel nélkül mind szlovákok voltak.

A diakonisszák szolgálatukat nemcsak az anyaházban végezték. Az intézmény számos külső állomáshellyel is rendelkezett, melyek száma az évek során hol gyarapodott, hol csökkent. A nővérek első ilyen szolgálati helye a kispalugyai (ma Palúdzka) körzeti kórház volt, melynek vezetősége engedélyezte a diakonisszák ápolói szolgálatát, mely először a sebészeti és a fertőző osztályon zajlott.⁸¹ A nővérek 1935. február 21-től kezdhették el munkájukat. A három kirendelt

PRAVIDLÁ A DOMÁCI PORIADOK MATERSKÉHO DIAKONISKÉHO DOMOVA, 15.

⁷⁸ ECAV ÚA. SL, 1936. 11.

⁷⁹ *Parenička, Pavol*: Biografický lexikón Slovenska. Zväzok I A – B. Martin, Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, 2002. 638. – Ol'ga Albini-Janošková (1891 – 1980) szlovák tanár és publicista. A liptószentmiklósi népiskola és polgári iskola elvégzése után a löcsei, a prágai, valamint a český tešini leányfőiskolán tanult. Polgári iskolában tanított, majd az első világháború idején a liptószentmiklósi tábori kórházban volt ápolónő. A Spolku Slovenskej Evanjelickej Diakonie társalapítójaként és titkáráként dolgozott. Ő szerkesztette az egyesület *Slúžba lásky* című magazinját, melyben folyamatosan beszámoltak a diakóniai tevékenységekről. Dolgozott a *Cirkevne listy*, a *Národné noviny* és a *Živena* című lapoknak is.

⁸⁰ ECAV ÚA. SL, 1940. 4.; ECAV ÚA. SL, 1941. 10.; ECAV ÚA. SL, 1943. 7.; ECAV ÚA. SL, 1946.; ECAV ÚA. SL, 1947. 13.; ECAV ÚA. SL, 1948-49.

⁸¹ ECAV ÚA. SL, 1937. 10.

liptószentmiklósi diakonissza betanítását két pozsonyi testvér segítette.⁸² (A pozsonyi nővérek egy része egyébként a stuttgarti anyaház ápolónői és műtős tanfolyamán jutott oklevélhez). A lip-tószentmiklósi diakonisszák egy évvel később, 1936. február 23-tól Zólyomban (ma Zvolen), a helyi közkórházban is elkezdheték ápolói szolgálatukat, melyről szintén a Slúžba lásky című kiadványban olvashatunk. Az ide kirendelt három nővér korábban a pozsonyi gyülekezetnél, a modori internátusban és a diakonissza egyesületben látta el feladatait.⁸³ Mind-ebből arra következtethetünk, hogy két nővér a pozsonyi anyaházból érkezett, ugyanis a helyi gyülekezet az ő hatáskörükhöz tartozott, ahogyan Modor szintén az ő külső állomáshelyükként működött.

Röviddel a kispalugyai és zólyomi regionális közkórházakban végzett munka elindulása után olvasható a forrásokban, hogy a lip-tószentmiklósi anyaház az együttműködést hivatalosabbá téve szerződést kötött az állammal, melynek értelmében a diakonisszák állami fenntartású kórházakban is elláthattak betegápolói szolgálatot. Ehhez kapcsolódóan az érintett diakonisszák egészségbiztosításban részesültek, valamint szerződést kötöttek a nyugdíjfolyósító intézettel is.⁸⁴ Amennyiben előrevetítjük az 1950-es évek elején kezdődő államosítási hullám veszélyét a diakonisszákra nézve, ez a két szerződés akkor az ápolóként szolgáló nővéreknek fontos biztosítékot jelenthetett volna a civil életbe történő integrálódás során. Az 1938-as Slúžba láskyban azonban az olvasható, hogy a nyugdíjintézetrel kötött szerződés körül vita merült fel, ahogyan az állami kórházakban szolgáló nővéreknek utalt fizetés is újabb kérdéseket vetett fel, többek között azt, hogy *„az egyházhoz tartozó nővéreként erre szükségük van-e, hiszen teológiai értelemben a szolgálatukat önként, karitatív célokkal végzik”*. Továbbá a szolgálat során történő megbetegedés esetén az ellátásra ők is jogosultak lettek volna.⁸⁵ A kiadványban ezek a kérdések tisztázatlanok maradtak, a későbbi évek lapszámaiban pedig nem találtam erről említést. Csupán az önszegélyező pénztár létrehozása merült fel, de további konkrétumot erről sem írtak.⁸⁶

A zólyomi kórházban zajló szolgálatot az évek múlásával a felekezetek közötti konfliktus árnyékolta be. Erről a Slúžba lásky 1938-as kiadása számol be röviden. A zólyomi közkórházból az evangélikus diakonisszákat fokozatosan elkezdtek kiszorítani a katolikus apácák. A lip-tószentmiklósi anyaház és a zólyomi intézmény között ezért 1939. április 1-jével megszűnt az együttműködés, és tizenegy

⁸² ECAV ÚA. Sl, 1936. 4.

⁸³ ECAV ÚA. Sl, 1936. 6.

⁸⁴ ECAV ÚA. Sl, 1936. 7.

⁸⁵ ECAV ÚA. Sl, 1938. 7.

⁸⁶ ECAV ÚA. Sl, 1938. 7.

nővér szolgálata véget ért.⁸⁷ A változás a diakonisszákat nem érintette negatívan, hiszen munkájukat a kispalugyai kórházban folytathatták, ahova a konfliktust követően fokozatosan helyezték át őket.⁸⁸ A tizenegy nővér között voltak azok is, akik az első bécsi döntésig Léván (ma Levice) és Losoncon (ma Lučenec) szolgáltak, majd a települések Magyarországhoz történő visszacsatolása miatt 1938 utolsó hónapjaiban átkerültek a kispalugyai és zólyomi közkórházak osztályaira.⁸⁹

Az ápolónői szolgálatot végző diakonisszákat kezdetben Pozsonyból érkező testvértársaik tanították be, időközben azonban Liptószentmiklós szerződést kötött a turócszentmártoni Štefánikov Intézettel, mely vállalta a diakonisszajelöltek ápolói képzését. A forrásokban olvasható, hogy az egyéves tanfolyam hat hónapos elméleti és hat hónapos gyakorlati részre tagolódott. A tanított tárgyak között szerepelt az anatómia, a fiziológia, a bakteriológia, a belgyógyászat, a gyermekgyógyászat és az elsősegélynyújtás is.⁹⁰ Mindez mutatja, hogy az anyaház nagy hangsúlyt helyezett a színvonalas képzés megszervezésére és biztosítására. Sok diakonissza esetében az ennek köszönhetően megszerzett képesítés tette lehetővé a civil szférában történő könnyebb elhelyezkedést az anyaházak államosítása után.

A zólyomi kórházban végzett szolgálat megszűnése nem jelentett túlzott visszaesést a liptószentmiklói anyaház külső állomáshelyeinek tekintetében, hiszen azok száma gyarapodásnak indult a harmincas évek végén. Csorbán (ma Štrba) gyermekgondozói központ létesült, ahol két diakonissza végzett nevelői tevékenységet. A nővérek részt vettek a nyári gyermekfelügyeletben és az árvák gondozásában a Liptószentmiklóson megnyílt evangélikus árvaházban, valamint magánápolást végeztek Besztercebányán (ma Banská Bystrica). A kispalugyai körzeti kórházban a diakonisszák 1939-ben már nemcsak a sebészetben és a fertőző osztályon látták el ápolói feladataikat, hanem megnyílt előttük a belgyógyászati, valamint a pulmonológiai osztály is.⁹¹

Az 1940-es kiadvány arról számol be, hogy a kispalugyai kórházban a diakonisszák már a szülészetben is végeztek szolgálatot. Ahhoz, hogy a nővérek hatékonyabban ellássák ottani feladataikat, a turócszentmártoni Štefánikov Intézet nőgyógyászati tanfolyamot is szervezett. A liptószentmiklói árvaházban és Besztercebányán tovább zajlott a gondozás és a magánápolás. Egyetlen új helyszínként

⁸⁷ ECAV ÚA. SI, 1938. 7.; ECAV ÚA. SI, 1939. 5.

⁸⁸ ECAV ÚA. SI, 1938. 12.

⁸⁹ ECAV ÚA. SI, 1939. 4.

⁹⁰ ECAV ÚA. SI, 1939. 3.

⁹¹ ECAV ÚA. SI, 1939. 7-14.

a pozsonyi diakonissza intézet jelent meg, ahol anyaházi szolgálatban segédkezett egy nővér.⁹²

A Slúžba lásky 1941. évről szóló számában már érzékelhető a második világháború okozta szociális válság. A lipcészentmiklósi anyaház külső állomáshelyei ebben az esztendőben jelentősen gyarapodtak. Turócszentmártonban megnyílt az idősek otthona, Lobonyán (ma Lubina) gyülekezeti munka indult, valamint a modori árvaházba és a leányinternátusba is kirendeltek néhány diakonisszát, hogy segítsen a gyermekek gondozásában, valamint megnyílt Miavában (ma Myjava) a szeretetház, ahol szintén szükség volt a munkaerőre. A nővérek az előbb felsorolt intézményekben zajló munkájukkal párhuzamosan a települések evangélikus gyülekezeteiben is tevékenykedtek, hogy segítsék azok működését. Mindeközben fokozatosan zajlottak a diakonisszák avatásai, a próbanővérek beöltöztetései és a jelöltek fogadása.⁹³

1942-ben ismét nyíltak új állomáshelyek, és a folyamatos utánpótlásnak köszönhetően az egyház azonnal ki is rendelte ezekre a helyszínekre a diakonisszanővéreket. Modoron bölcsődét nyitottak, Eperjesen megnyílt az evangélikus iskola leányinternátusa, Lobonyán pedig egyszerre nyílt meg a bölcsőde és az iskola, ahol szintén szükség volt a diakonisszák gondozómunkájára.⁹⁴

A hat hónapos ápolói tanfolyam elméleti tanegységét ettől az évtől már nem Turócszentmártonban, hanem az anyaházban oktatták, ezt követően pedig a diakonisszák a kispalugyai kórházban végezték el a féléves gyakorlatot. A pozsonyi kórház viszont újonnan lehetőséget biztosított állami radiológiai tanfolyam elvégzésére, melyen kezdetben két diakonissza vett részt. A lipcészentmiklósi anyaház, valamint a pozsonyi anyaház és a lőcsei Hermann Gusztáv Kórház között ekkor kezdődött el egy szorosabb együttműködés, így a három intézmény munkája összekapcsolódhatott, hiszen Lőcse a pozsonyi intézet egyik külső állomáshelyeként működött.⁹⁵

A háború miatt gondozásra szoruló gyermekek számának növekedését jól mutatja a gyermekek számára létesített intézmények alapítása. Az 1943-ban megnyíló eperjesi óvoda 28, a lipcészentmiklósi óvoda pedig 36 gyermek számára biztosított felügyeletet. A lőcsei kórházzal szorosabbá tett együttműködésnek köszönhetően pedig ugyanebben az évben két lipcészentmiklósi diakonissza már el is kezdhetette ápolónői szolgálatát.⁹⁶

⁹² ECAV ÚA. Sl, 1940. 13-14.

⁹³ ECAV ÚA. Sl, 1941. 6-10.

⁹⁴ ECAV ÚA. Sl, 1942. 3-5.

⁹⁵ ECAV ÚA. Sl, 1942. 6-8.

⁹⁶ ECAV ÚA. Sl, 1943. 4-5.

Az 1947-es háború utáni Slůžba lásky a külső állomáshelyek számának csökkenéséről számolt be. Eperjesről, Lőcséről, Miavából és Lobonyáról visszarendelték a diakonisszákat. A szolgálati helyek száma ugyan lecsökkent, de a feladatok megmaradtak. A visszahívott nővérek többsége a kispalugyai és pozsonyi kórházakban végzett ápolói tevékenységet, de volt, aki a pozsonyi panziót és az anyaházi háztartást vezette. Liptószentmiklóson megmaradt a gyülekezeti és anyaházi szolgálat, valamint az ottani és a modori árvaházakban tovább zajlott a gyermekek gondozása. Új állomáshelyre, a Železný Brodban működő gyermekszanatóriumba két diakonisszát küldött az intézet.⁹⁷ Az 1945-ben megszűnő, független Szlovákia ismét a csehekkel közösen, Csehszlovákiaként működött tovább. Ez jelentős csorbát ejtett a szlovákok autonómiáján, még úgy is, hogy a németek ellenőrzése alatt igazán soha nem hozhattak független döntéseket.

A Slůžba lásky utolsó kiadása együttesen tartalmazza az 1948-as és 1949-es évek munkáit. Az 1948-as évben a kispalugyai kórházban, a liptószentmiklósi anyaházban és az árvaházban, valamint a pozsonyi anyaházban és a csecsemőgondozóban végeztek szolgálatot a diakonisszák.⁹⁸ Az 1949-es év számít összegzésnek, ez alapján a liptószentmiklósi nővérek az utolsó évben a következő helyszíneken szolgáltak: Liptószentmiklós (anyaház, árvaház, gyülekezet, óvoda, vasárnapi iskola, leánynépiskola), Modor (árvaház), Kispalugya (kórház – sebészet, belgyógyászat, pulmonológia, fül-orr-gégészet, fej- és nyaksebészeti osztály, gyermekosztály), Pozsony (anyaház, panzió, internátus, idősek otthona, gyülekezet, kórház), Železný Brod (gyermekszanatórium).⁹⁹

A liptószentmiklósi szlovák nyelvű evangélikus anyaház bel-földi és nemzetközi kapcsolatai

A belföldi kapcsolatokat tekintve a liptószentmiklósi anyaház működése során is folyamatosan összeköttetésben állt az óturai Modrý Kříž (Kék Kereszt) egyesülettel, mely megalapozta létrejöttét, valamint a később, 1930-ban szintén Ótúrán megalakuló Vieroslava Diakonissza Egyesülettel. Az intézmény szoros együttműködésben állt továbbá a pozsonyi anyaházzal és annak néhány állomáshelyével (Modor, Lőcse), valamint összeköttetést biztosított a harmincas évek elején megalakuló békéscsabai diakonissza intézet és a bresloui anyaház között, hiszen utóbbi helyszínen zajlott nemcsak a békéscsabai jelöltek, hanem a kezdetekben még a liptószentmiklósi nővérek képzése is. A Békéscsaba és Liptószentmiklós közötti kapcsolat könnyen indokolható, hiszen az alföldi település tót gyülekezettel is rendelkezett, vagyis a

⁹⁷ ECAV ÚA. Sl, 1947. 13-14.

⁹⁸ ECAV ÚA. Sl, 1948-49. 11.

⁹⁹ ECAV ÚA. Sl, 1948-49. 16-19.

szlovák kötődés lényeges volt. Liptószentmiklós a csonka-magyarországi evangélikus anyaházak közül sem a Fébével, sem Győrrel nem ápolt hasonló kapcsolatot.

A nemzetközi kapcsolatokat illetően a Slůžba lásky 1937-es kiadása beszámol arról, hogy a lipítószentmiklósi anyaházba Kaiserswerthből érkezett egy diakonissza, hogy tanulmányozza a nővérek munkáját, vagyis az intézet közvetlen kapcsolatot ápolt a Németországban Theodor Fliedner által alapított legelső diakonissza anyaházzal.¹⁰⁰ Ugyanebben az évben az egyik párizsi diakonissza intézettől is ellátogattak Liptószentmiklóstra, hogy tanulmányozzák a nővérek ott zajló szolgálatát. Breslau és Pozsony mellett a lipítószentmiklósi anyaház a Mladá Boleslavban található diakonissza egyesülettel (Diakonie Jednoty) is kapcsolatban állt.¹⁰¹

Az 1937. évben a lipítószentmiklósi anyaház a magyarországi, azaz a győri, a Fébé és a békéscsabai anyaházakhoz hasonlóan belépett a Délkelet-Európai Diakonissza Anyaházak Szövetségébe.¹⁰² Tíz évvel később, 1947. október 9 és 14. között került megrendezésre a dániai Koppenhágában a Nemzetközi Diakóniai Konferencia, amelyen a csehszlovákiai anyaházak és egyesületek (Pozsony – Bethánia, Liptószentmiklós Bethánia, Ótura – Vieroslava) mellett Dánia, Finnország, Franciaország, Hollandia, Magyarország, Norvégia, Svájc, Skócia, Svédország és az Egyesült Államok intézményei vettek részt.¹⁰³

Az első csehszlovák diakóniai konferencia egy évvel később, 1948-ban került megrendezésre. Ennek résztvevői között szerepelt a prágai Strašnice diakóniai központja, a breslaui és a lipítószentmiklósi anyaház, valamint az óturai Vieroslava Diakonissza Egyesület.¹⁰⁴ Az együttműködésekéből származó további lehetőségeknek azonban gátat szabott az államosítás.

A tanulmányban elemzett intézmények utóélete

Csehszlovákiában 1949-ben kezdődött el az államosítás. A Slůžba lásky forrásként nem sorolt fel minden érintett intézményt, de annyit tudunk, hogy a Pozsonyi Evangélikus Kórház 1949. február 4-től Al-lami Evangélikus Kórházként, a lipítószentmiklósi Úr Kertje Árvaház pedig Állami Gyermekotthon néven működött tovább.¹⁰⁵

Zuzana Matheidesová még abban az évben visszatért Pozsonyba, és 1951-ig átvette az anyaház vezetését. Helyét Liptószentmiklóson

¹⁰⁰ ECAV ÚA. Sl, 1937. 4-5.

¹⁰¹ ECAV ÚA. Sl, 1937. 4.

¹⁰² ECAV ÚA. Sl, 1937. 5.

¹⁰³ ECAV ÚA. Sl, 1947. 9.

¹⁰⁴ ECAV ÚA. Sl, 1948-49. 11.

¹⁰⁵ ECAV ÚA. Sl, 1948-49. 18-19.

Milina Morháčová vette át, aki azelőtt, Billnitzer Matild leköszönését követően, 1945 és 1949 között vezette a pozsonyi anyaházat.¹⁰⁶ A diakonisszák, akiknek mindegyike rendelkezett ápolónői képesítéssel, hiszen ennek megszerzését 1947-től kötelezővé tették¹⁰⁷, egyenruhájukat félretéve, a civil társadalomba integrálódva folytathatták munkájukat az államosított intézményekben, például a pozsonyi és a kispalugyai kórházakban, vagy a liptószentmiklósi árvaházban. Az idősebb nővérek számára a szeretetotthonokban biztosítottak elhelyezést.

A liptószentmiklósi anyaház 1950-ben ideiglenesen helyet biztosított a kétéves ápolói tanfolyamnak, majd 1954-től első emeleti helyiségeiben a keleti püspökség hivatalát rendezték be. Az Evangélikus Diakonátus Szlovákiában csak 1991-ben alakult újra¹⁰⁸, akárcsak hazánkban a győri és Fébé-diakonisszák közössége, létszámuk azonban a század eleji időszakhoz képest csekély volt.

Az 1931 és 1949 között működő szlovák diakóniai egyesület, a Spolok Slovenskej Evanjelickej Diakonie (=SSED) a következő néhány évben Slovenskej Evanjelickej Diakonie (=SED) néven működött tovább. Az 1956 utáni Csehszlovákiában a szervezet a Slovenskej Evanjelickej Cirkvi Augsburgského Vyznania (=SECAV) nevet viselte.¹⁰⁹

A Modrý Kríž, ami több településen is folytatott missziót (pl. Menguszfalva – ma Mengusovce, Vágújhely – ma Nové Mesto nad Váhom, Ruttka – ma Vrútky, Málnapatak – ma Málíneč, Rózsahegy – ma Ružomberok), melynek keretében evangelizációs alkalmakat, kézműves vásárokat szerveztek és imaházakat alapítottak, 1948-ban megszűnt.¹¹⁰

A Vieroslava Diakonissza Egyesület 1949. január 27-én fejezte be független tevékenységét. Munkája a következő években összefonódott a Slovenskej Evanjelickej Diakonie (=SED) szolgálatával.¹¹¹

Összegzés

A 19. században felerősödő szlovák autonómatörekvések a Felvidék legészakibb régióira gyakorolták a legnagyobb hatást, főként Liptó megyére, ahol 1922-ben az ott élő, függetlenséget szorgalmazó szlovák evangélikusság körében elkezdődhetett a diakónia-szolgálat az első diakonissza, Mária Kmet'ová és a Dobrodej Nőegyesület közreműködésével. A szlovák diakónia elindulását jelentősen befolyásolta

¹⁰⁶ ECAV ÚA. SI, 1948-49. 19.

¹⁰⁷ *Bariak*, 2014. 35.

¹⁰⁸ *Buzalová*, 2013. 33.

¹⁰⁹ *Bariak*, 2014. 42.

¹¹⁰ *Buzalová*, 2013. 28-29.

¹¹¹ *Bariak*, 2014. 88.

egyrészt az 1920-as trianoni egyezmény, melynek következtében a Felvidék Csehszlovákiához került, másrészt az ennek eredményeként még jobban felerősödő szlovák függetlenségért vívott harc, melynek sikere a jövőben megalakuló önálló szlovák nemzetállam képét vetítette a közösség elé.

A szlovák diakónia alapjait nemcsak a szlovák nemzeti ébredési mozgalomban résztvevő lelkészek (pl. Hodža és Hurban) tevékenységei, hanem olyan, a 19. század második felében alakuló szlovák egyesületek teremtették meg, mint a Modrý Kříž, a Dobrodej vagy a Živena nőegylet. Mindezek az autonómiatörekvések pedig az 1921-es trencsénteplenci zsinat döntésével értek célta, mely kimondta a Szlovákiai Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház önállósulását.

Az 1935-ben létrehozott lipťoszentmiklósi anyaház, azaz az első szlovák diakonisszaintézet nővérei számos külső munkaállomáson végezték hatékonyan feladataikat. Ezeken a településeken többségében szlovák evangélikusok laktak (Liptószentmiklós, Ótura, Turócszentmárton). Ez az anyaház mindvégig kapcsolatban állt a pozsonyi német evangélikus diakonissza intézettel, hiszen nemcsak közvetítettek nővéreket egymásnak, hanem közös állomáshelyekkel is rendelkeztek (Lőcse, Modor, Pozsony). Habár együttműködéseiket jelentősen befolyásolták a második világháború során hol előnyösen, hol pedig a szlovákság számára inkább szerencsétlenül alakuló német-szlovák diplomáciai viszonyok, a két nemzetiség kapcsolata nélkülözhetetlennek bizonyult, hiszen a lipťoszentmiklósi szlovák anyaház is a német diakonisszaintézetek mintáját követte.

Az 1939-ben önállósuló Szlovákiában működő lipťoszentmiklósi intézmény életében jelentős szerepet kaptak a nemzetközi kapcsolatok is, hiszen az anyaház 1937-ben belépett a Délkelet-Európai Diakonissza Anyaházak Szövetségébe. Ennek ellenére főként a csehországi anyaházakkal és diakóniai egyesületekkel (Prága, Mladá Boleslav) ápolt szorosabb viszonyt. A szlovák autonómia 1945 utáni megfűsölését mutatja a Železný Brodban (Csehország) működő külső, csehekkel közös állomáshely, valamint a csehszlovák diakóniai konferencia megszervezése is, mely csak a cseh és a szlovák intézményeket érintette. Hiába akart a szlovák evangélikus egyház független diakóniát, Csehszlovákia újraelakulása megkerűlhetetlenné tette a csehekkel történő kooperációt.

A lipťoszentmiklósi anyaház, bár végig együttműködött a pozsonyi diakonissza intézettel, valamint közvetítő szerepet vállalt a békéscsabai és breslaui anyaházak között zajló együttműködésben, amikor az alföldi gyűlekezet diakonisszaképzésre küldte jelöltjeit, mégis igyekezett az alapítástól kezdve önálló maradni és saját erőből folytatni tevékenységét kizárólag szlovák származású nővéreivel. Működésén végig érzékelhető volt a nagyon erős szlovák identitástudat. Az auto-

nómiatörekvéseket nyilvánvalóan a második világháború után megszűnő, ismét Csehszlovákiához tartozó Szlovákia függetlenségének elvesztése is akadályozta. A munkaállomások és a diakonisszák számának folyamatos gyarapodása mind azt mutatja, hogy a virágzásnak indult szlovák evangélikus diakónia ígéretes jövő előtt állt volna, ha mindezt nem törik derékba a területi változások, valamint a Csehszlovákiában is lezajló államosítás.